

DET MULIGES KUNST OG DET UMULIGES POLITIK

OM JACQUES RANCIÈRES DISKUSSION AF LITTERATUR OG POLITIK SOM BIDRAG TIL POLITISK HISTORIE ILLUSTRERET AF ET DANSK EKSEMPEL

■ ANNE-MARIE MAI

OPTAKT

Vita Andersens debut, digtsamlingen *Tryghedsnarkomaner*, var ved udgivelsen i 1977 en sensation. Bogen blev hurtigt trykt i over 100.000 eksemplarer, og forfatteren trak fulde huse overalt, hvor hun læste af sine digte om hverdagens kvindeliv. Den socialdemokratiske politiker Birte Weiss var blandt de mange, der overværede Vita Andersens optræden: "Da hun sidste sommer på kvindefestivalen i Fælledparken læste op af sine digte, blev der dødstille i det ellers støjende kæmpetelt. Så stille at hendes forsigtige stemme kunne høres og hjerteslaget mærkes".¹

Som autodidakt forfatter, der åbent erklærede, at hun var børnehjemsbarn, havde fået foretaget illegale aborter og undertiden følte, at hun var ved at blive gal, vakte hun opsigt.² Mange læsere tog hendes digte til sig som en moderne kvindelitteratur, der gjorde sider af kvinders kropslige erfaringer, sociale vilkår og psykiske problemer synlige og mulige at tale om. Vita Andersens digte forbandt sig med den kvindelitteratur, som var blevet udvekslet i rødstrømpernes basisgrupper,³ men hun udkom på landets største, professionelle forlag, og digtene havde i modsætning til mange af brugsteksterne i kvindebevægelsen virkelig æstetisk prægning. De fårnhøje salgstal viste, at de fandt læsere blandt kvinder, der i lighed med Vita Andersen selv ikke var del af rødstrømpebevægelsen.

Vita Andersens metafor for søgende og usikre velfærdsmennesker, tryghedsnarkomaner, blev hurtigt et fast udtryk på dansk, og man får igennem digtenes popularitet og betydning i den offentlige debat, og titlens gennemslagskraft i hverdagssproget, et indtryk af, at digtene ikke blot er litteraturhistorisk interes-

---

¹ *Ekstra Bladet* 19.10.1990: "Birte Weiss: Popularitet forbudt?"

² *Ekstra Bladet* 11.3.1977: "Else Sander: "Kvinder vælger selv at blive gale. Interview med Vita Andersen".

³ Rødstrømpernes basisgrupper havde deres storhedstid midt i 1970'erne, jfr. Drude Dahlerup: *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985*, bd. 1, København: Gyldendal 1998, s. 212 ff.

sante; de kan også anskues i forhold til den politiske historie, når man vel at mærke betragter politisk historie som et videnskabeligt område, der kan omfatte studier af udvekslinger mellem litteratur, kunst og politik.⁴

Hvis man skal forsøge at se nærmere på relevansen af Vita Andersens digte i forhold til periodens politiske historie, kan man hente teoretisk inspiration hos den franske filosof, Jacques Rancière. Han er en af nutidens mest omdiskuterede og indflydelsesrige tænkere, der med udgangspunkt i studier af Marx, af antikkens filosofi, af litteraturhistorie, international kunst og film bidrager til en tænkning i forholdet mellem litteratur og politik.

IDEER OM LITTERATUR OG POLITIK HOS RANCIÈRE

Jacques Rancière, f. 1940, er professor emeritus fra Université de Paris VIII (Saint-Denis). Han er elev af Louis Althusser, men valgte hurtigt at bryde med sin lærers marxismeopfattelse og dennes afstandtagen fra den spontane og uorganiserede revolte, der blev praktiseret under det parisiske ungdomsoprør i 1968.

Siden hen har Rancière beskæftiget sig med filosofi, historie, litteratur, film og pædagogik. Det har i hans arbejde været nødvendigt at krydse grænser mellem videnskaber og fagligheder, og han anser discipliner for at være fiktioner og territorialmarkeringer, som må opgives, hvis man skal forfølge vigtige emner omkring frigørelse og demokrati, kunst og politik.

Rancière opfatter selv sit arbejde som en gentænkning af både kategorier, discipliner og videnskabelig diskurs, og hans indgående kendskab til 1800-tallets historie og digtning gør det muligt for ham at kombinere vidensområder og fordybe sig i konkrete analyser af forskellige teksttyper.

Blandt hans vigtigste arbejder omkring litteratur og politik er *The Names of History* (1994/1992), der kritisk diskuterer historie som disciplin og fremhæver dens slægtskab med litteraturen selv. Historieskrivning må anskues som en form for litteratur, men vel at mærke en litteratur, der ikke vil være litteratur, en anti-litterær litteratur.⁵

Interessant som en baggrund for at forstå Rancières nyere arbejder om litteratur og politik er også hans afhandling, *Proletarian Nights* (2012/1981), som fornyer studiet af 1800-tallets arbejderhistorie med en analyse af 1830'er-revolutionen, hvor arbejderpoeter skriver digte og dagbøger og søger veje ud af de vilkår, der fastholder dem i bestemte livsformer. Arbejderskribenternes natarbejde bliver et alternativt arbejde, hvor de erobrer tid og rum og intellektuelle genrer i deres afprøvning af drømme og håb. Rancière ser ikke de mange tekster som vid-

⁴ Et sådant perspektiv for en ny politisk historie fremgår eksempelvis af Steven Pincus and William Novak: "Political History after the Cultural Turn-Perspectives on History", maj 2011, <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/political-history-today/political-history-after-the-cultural-turn> (1.3.2014).

⁵ Jfr. Jacques Rancière: *The names of History*, Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1994, s. 99 ff.

nesbyrd om eller symptomer på en social virkelighed, men som forsøg på at skabe en anden verden, og han hævder dermed, at en politisk forandring praktiseres i en konkret erobring og besættelse af tid, rum, krop, skrift og genrer.⁶

Selv om der er et langt stykke vej fra Rancières *Proletarian Nights* til kvindebevægelser i det 20. århundrede, kan hans ideer alligevel være egnede til at anlægge en ny betragtning af 1960'ernes og 1970'ernes kvindebevægelse. Rancières tilgang kan uddybe forståelsen af, at rødstrømpebevægelsen ikke blot fik historisk betydning i kraft af sine budskaber om ligestilling. Kvinderne skabte faktisk en ny organisering, hvor de i basisgrupperne fik tid og arbejdsformer til at erobre kvindekroppen fra mandligt domineret videnskabelig og digterisk sprogbrug og formulere et nyt betydningsrum. Basisgruppen blev en enhed for en gensidig støtte, analyse og politisk handlen, der tilstræbte at sætte kvinder fri gennem en ny formulering og strukturering af kvindelivets tid og rum.⁷ Både brugslitteratur, lejlighedsdigte og professionelt udgivne digte som Vita Andersens indgik i denne forandring, og sidstnævnte fik også betydning for kvindelige læsere, der ikke havde nogen direkte relation til kvindebevægelsen. Litteratur og politisk handlen blev sat i forbindelse med hinanden i en form for udvidelse af, hvad der kunne føles, erfares og siges.

Blandt Rancières udgivelser er en række arbejder, hvor han beskæftiger sig indgående med litteratur og kunst. Han har interesseret sig både for lyrik og prosa, og blandt hans vigtigste arbejder og artikelsamlinger er *Aisthesis* (2013/2011), *The Politics of Aesthetics* (2013/2004), *The Politics of Literature* (2011/2006), *Mute Speech* (2011/1998), *Dissensus. On politics and aesthetics* (2010), samt forskellige interviews og rundbordssamtaler, hvor han uddyber sine ideer.

Samlet set kan man hævde, at Rancière i disse arbejder benytter et politikbegreb, som indebærer, at han anskuer politik og litteratur som dele af en stadig pågående skabelse af og kamp om de måder, hvorpå det sanselige og det sigelige, ord og ting, forbindes med hinanden, og dermed om hele samfundsbilledet.

Politics is first of all a way of framing, among sensory data, a specific sphere of experience. It is a partition of the sensible, of the visible and the sayable, which allows (or does not allow) some specific data to appear; which allows or does not allow some specific subjects to designate them and speak about them. It is a specific intertwining of ways of being, ways of doing and ways of speaking. The politics of literature thus means that literature as literature is involved in this partition of the visible and the sayable, in this intertwining of being, doing and saying that frames a polemical common world.⁸

⁶ Jfr. Jacques Rancière: *Proletarian Nights*, London/New York: Verso, 2012, s. xi.

⁷ Jfr. "Basisgruppe og kvindepolitik hænger sammen", i *Jordmorpjecen. Håndbog i Rødstrømpebevægelsen*, grundhæfte nr. 4, 1976/ 1981, s. 8-12.

⁸ Jacques Rancière: "The Politics of Literature", *Substance*, vol. 33, no. 103, 2004, s. 10.

Rancière opfatter kunst og litteratur som bidrag til brud med konsensus og med magtens regulering af den sanselige verden. Det er kombinationen af kunstens mulighed for at optræde løsrevet fra andre samfundsinteresser og dens brug af sproget i bred forstand, der gør den vigtig i frigørende processer. Forfattere og kunstnere har muligheden for at forandre de rammer, hvorigennem vi opfatter det sanselige.⁹

Det at skrive fiktion er at genindramme det virkelige, at opbygge nye relationer mellem individ og kollektiv, men vel at mærke fra en ikke-dominerende samfundsposition, hvor kunsten kan gøre sig fri af bindinger til andre samfundsinteresser end sig selv som kunst. Dermed har moderne litteratur også en særlig mulighed for at skabe dissens. Det er således ikke litteraturens fremstilling af billeder af virkeligheden, der gør den delagtig i politik; det er derimod dens mulighed for at gennem sproget at bringe fænomener ind i et fælles samfundsrum, der skaber relationen mellem politik og litteratur. Politik er en brydefuld proces, hvor interesser og fænomener bringes frem i lyset. Litteraturen er del af denne proces, fordi den drejer sig om, hvad der overhovedet kan siges og vises.¹⁰

Ifølge Rancières opfattelse har man beskrevet moderne litteratur og kunst på en misvisende måde ved hjælp af begreber som realisme, modernisme og postmodernisme.¹¹ Begreberne begrænser og viser ikke den udveksling mellem litteratur og politik, der faktisk er til stede. Rancière introducerer derfor et begreb om forskellige kunst-”regimer”. Han knytter ikke entydigt de forskellige kunstregimer til forskellige perioder, men placerer dem alligevel i forhold til bestemte historiske sammenhænge. Det kunstregime, som Rancière forbinder med perioden efter den franske revolution, omtaler han som det æstetiske regime. Her brydes de faste og hierarkiske placeringer i forhold til arbejde og samfund, som kunsten hidtil er blevet fastholdt i. I det æstetiske kunstregime kan kunsten både fungere autonomt, løsrevet fra samfundet, og den kan fungere kritisk og politisk i forhold til samfundsspørgsmål og samfundsinteresser. Forskellige æstetiske udtryk, genrer og kunstmedier eksisterer samtidigt, og et markant træk ved det æstetiske system er, at der ikke længere er mere eller mindre ”rigtige” emner for kunsten at beskæftige sig med.¹²

Under det æstetiske kunstregime kan kunst være kunst på en sådan måde, at den både er kunst og mere end kunst.

⁹ Jacques Rancière: *Dissensus*, London/New York: Continuum 2010, s. 152 ff.

¹⁰ Rancière: *Dissensus*, s. 36 ff.

¹¹ Sudeep Dasgupta: ”Art is going elsewhere. And politics has to catch it. In Interview with Jacques Rancière”, *Krisisn*, no. 1, 2008, s. 73. Jfr. også Jacques Rancière: *Aisthesis*, London/New York: Verso, 2013, hvor han gennemfører en række studier af moderne kunst og litteratur i et brud med fremherskende modernismeparadigmer, jfr. s xv.

¹² Jfr. Solange Guénoun, James H. Kavanagh, Roxanne Lapidus: ”Literature, Politics, Aesthetics: Approaches to Democratic Disagreement. Interview with Jacques Rancière”, *SubStance*, vol. 29, no. 2, issue 92 (2000), s.10.

Art does not become critical or political by 'moving beyond itself' or 'departing from itself', and intervening in the 'real world'. There is no 'real world' that functions as the outside of art. Instead, there is a multiplicity of folds in the sensory fabric of the common, folds in which outside and inside take on a multiplicity of shifting forms, in which the topography of what is 'in' and what is 'out' are continually crisscrossed and displaced by the aesthetics of politics and the politics of aesthetics. There is no 'real world'. Instead, there are definite configurations of what is given as our real, as the object of our perceptions and the field of our interventions.¹³

Rancière bevæger sig imellem forskellige fagligheder og formulerer teser i et felt, hvor det er svært at finde sikker, verificerbar grund. Samtidig må man også indse de mange problemer, der opstår, når man bruger hans ideer. Han er fransk filosof om en hals, og de elegante, sofistikerede sproglige formuleringer tiltaler ham undertiden mere end den begrebslige stringens, således at de sproglige spidsfindigheder tildækker mere, end de oplyser. Hans pointering af sammenhængen mellem æstetik og politik tenderer mod at blive diffus og tautologisk. Desuden er det svært, som Jakob Ladegaard fremhæver i sin danske introduktion til hans filosofi, helt at få styr på i hvilken udstrækning og for hvem, litteratur og kunst gør noget synligt og hørbart.¹⁴

RANCIÈRE I PRAKSIS

Flere litterater har forsøgt at benytte Rancières ideer i analyser af litteratur, der tematiserer erfaringer og livsvilkår i velfærdsstaten. Det gælder eksempelvis den svenske Paul Tøngart, som i sin afhandling, *Romantik i velfærdsstaten* (2010), har brugt Rancières teser om litteratur og politik som teoretisk tilgang til studiet af forfattere omkring et førende 1950'er-tidsskrift, *Metamorfos*. Han anvender her Rancières bestemmelser til at bryde med en fortolkning af, at dette efterkrigstidsskrift er domineret af en verdensfjern romantik. Det er Tøngarts tese, at tidsskriftets forfattere tværtimod bruger en romantisk poetik til at udvikle en skarp kritik af den optimistiske tro på fremtiden og det store folkehjem.¹⁵ Rancières ideer bliver dermed brugt til at skrive tidsskriftet ind i en historievidenskabelig sammenhæng, hvor det bliver interessant at beskæftige sig med det som en politisk og velfærdskritisk platform.

Men Rancières ideer kan også resultere i, at man kan indkredse en litterær dissens over for den kritiske opgave, som velfærdsstaten traditionelt giver moderne og modernistisk litteratur. Jakob Ladegaard inddrager i sin introduktion til Rancière en analyse af en novelle af Jan Sonnergaard, "Lille skat" (2000). Novellen

¹³ Jacques Rancière: *Dissensus. On Politics and Aesthetics*, London/New York: Continuum 2010, s. 148.

¹⁴ Jfr. Jakob Ladegaard: "Hvem er bange for bøger?", *Standart*, nr. 4, 2006, s. 32 og 33.

¹⁵ Paul Tøngart: *Romantik i velfærdsstaten*, Pozcal: Ellerströms 2010, s. 294.

handler om en mandlig fortæller, der beslutter sig for at uddele en sum penge, der har "samlet sig" på hans kommode, til fattige på gader og stræder. Det er Ladegaards pointe, at den traditionelle socialrealisme, der vil give stemme til utilpassede eksistenser, problematiseres af Sonnergaard: "Den brutale fortæller bliver et symbol på den traditionelle, socialrealistiske forfatter, der med sine ord lukker munden på dem, han tog ud for at tale for".¹⁶ Novellen peger ifølge Ladegaard på behovet for en litteratur og en politik, der åbner nye muligheder for at høre og se den hjemløse pige, idet den bryder med "den klassiske ide om systemet og de officielle magthavere på den ene side, og det uskyldige folk anført af dets intellektuelle frontkæmpere på den anden".¹⁷

Rancières ideer kan således blive ophav til en skærpet opmærksomhed over for politisk sprog, berøringsflader mellem historievidenskab og litteraturvidenskab og til nytænkte litteraturanalyser, men kan de også gøre litteraturen være relevant for politisk historie? Hvis det skal blive tilfældet, er det nødvendigt at udvide politikbegrebet, således at det kan rumme den brede forestilling om politiske processer, som Rancière lægger op til, idet politik i hans optik ikke danner en særlig sfære, der er adskilt fra andre. Man må således udstrække den politiske histories studie af det formelle politiske systems centrale aktører, lovgivningers parlamentariske tilblivelse og administrative organers funktioner, til at være et studie af, hvorledes politiske ideer og begreber frames og forandrer sig i en bredere offentlig diskussion og kompliceret udveksling mellem forskellige aktørers diskurser.¹⁸

Den velfærdsstatslige opbygning i en dansk og nordisk sammenhæng lægger op til at give kunst og litteratur en vigtig samfundsrolle til fremme af borgernes trivsel og deres evne til at forholde sig til alle aspekter af samfundslivet. Disse ideer forfægtes især af førende forfattere som Klaus Rifbjerg og Villy Sørensen. Med Rancière kan man sige, at kunsten her placeres i kunstnerisk og politisk betydningsfællesskab som en kritisk men autonom praksis.

I litteraturen efter midten af 1960'erne og fremefter finder vi imidlertid adskillige forsøg på at bryde med denne orden. Både i 1970'erne og 1980'erne indtager forfattere og kunstnere som Peter Laugesen, Jytte Rex, Klaus Høeck, Johannes L. Madsen, Per Højholt og Dan Turèll en mere anarkistisk forfatterposition på kanten af både politiske og kunstneriske betydningsfællesskaber. Deres tekster var ofte kritiske i tematiseringen af velfærdslivet, men radikaliteten lå især i teksternes eksperimenter med sprog, genrer, læserrelation, forfatterrolle og med bogen som medie. Set ud fra Rancières tankegang kan man hævde, at denne nye litte-

¹⁶ Jakob Ladegaard: "De overhørtes stemmer. Om ny dansk socialrealisme og politisk litteratur" i Henrik Kaare Nielsen m.fl. (red.): *Æstetik og politik. Analyser af politiske potentialer i samtidskunsten*, Gylling: Klim 2008, s. 99.

¹⁷ Ladegaard: "De overhørtes stemmer. Om ny dansk socialrealisme og politisk litteratur", s. 99.

¹⁸ Jfr. Jens Peter Frølund Thomsen: *Politik i det moderne samfund*, København: Akademisk Forlag, 2008.

ratur udøver dissens ved at udfordre og bryde med den etablerede modernistiske betydningsstruktur omkring sanselighed og erfaring; litteraturen bruger sin mulige forskellighed fra andre udtryksformer, samtidig med at den breder sig og indgår i nye forbindelser og skaber erfaringer, virkelighed og politisk handlen.¹⁹

I denne nyformulering af det æstetiske indgik også udtryksformer, der udsprang af eller var beslægtet med den nye kvindebevægelse. Vita Andersen selv debuterede i 1975 i første nummer af *Victor B. Andersens maskinfabrik*, et nyt, avantgardistisk kunsttidsskrift. Vita Andersens bidrag var novellen, "Søndagen er til at knæppe i", som med sit seksuelle frisprog passede fint til de øvrige billed- og tekstbidrag, der udgjorde en slags collage af skrift, modefotos, porno, vittighedstegninger, nationalsange og illustrationer – herunder af den tatoverede Kong Frederik 9.

Tidsskriftet praktiserede den type eksperimenter, som digteren Per Højholt havde efterlyst i et andet eksperimentelt tidsskrift, *Mak*, allerede i 1969:

Enhver kunstnerisk virksomhed er en politisk virksomhed, for den tilstræber at kommentere og forandre det bestående ved at tilføje noget nyt; for det meste vil kunstværket uvilkårligt være et alternativ til et eller andet bestående, som derefter begribeligvis består på noget ændrede vilkår. [...]Politik er det muliges kunst, kunst er det umuliges politik. Vi må have nogen til at håndtere det umulige, ellers forfalder det og bliver efterhånden muligt [...].²⁰

En sådan tænkning åbner for en betragtning af, at litteraturens politiske potentiale først og fremmest er dens sproglige handlen og er dermed beslægtet med Rancières ideer.²¹

FORFATTER, IKKE NARKOLUDER

Som allerede antydnet kom Vita Andersen direkte ind i litteraturen fra et broget arbejdsliv som servitrice, fabriksarbejder og kontorassistent. Hun havde ikke som flere af de jævnaldrende forfattere universitetsstudier som baggrund, og mange år senere undrede hun sig faktisk over, at hun blev forfatter og ikke narkoluder.²² I mediernes omtale af hende var det ofte kvindelige interviewere og anmeldere, der fremhævede Vita Andersen og så hendes digte som en fornyelse af den litterære kultur.²³

¹⁹ Jfr. Rancière: "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", s. 41 ff.

²⁰ Højholt, "Mindst 18 punkter om kunst og politik, mindst!", s. 9.

²¹ Jfr. Marie-Aude Baronian and Mireille Rosello: "Jacques Rancière and Indisciplinarity. An Interview", *Art & Research: A Journal of Ideas, Contexts and Methods*, vol. 2, no. 1, Summer 2008, <http://www.artandresearch.org.uk/v2n1/jrinterview.html> (1.3 2014).

²² *Jyllands-Posten* 9.11. 2003: "Interview med Vita Andersen".

²³ Betina Heltberg, anmelder på *Politiken*, og journalist Else Sander på *Ekstra Bladet* gav Vita Andersens debut megen spalteplass.

Tryghedsnarkomaner er bygget op omkring en skildring af en række karakterer, der enten taler direkte i teksterne eller beskrives i tredjeperson. Vi møder både børn, gamle, unge og voksne, og fælles for dem, er, at de omfattes af metaforen tryghedsnarkomaner. Tryghedsnarkomanerne fremstår som mærket af livet i et velfærdssamfund, hvor mange mænd og kvinder lever alene med deres børn, og hvor børn, der har været udsat for forældresvigt, havner på institutioner i hænderne på behandlere, der ikke er stand til at vise medmenneskelighed. Digtene skildrer også unge singlekvinder, hvis eneste forankring i tilværelsen er modeblade og reklamer. De trøstespiser og trøstekøber, havner i stadig alvorligere depressioner og skader sig selv eller forsøger selvmord. Tryghedsnarkomanerne er også gamle mennesker, der går på vaskeri for at snakke med nogen, og fraskilte fædre der ikke ser deres børn. Den poetiske vending, "tryghedsnarkoman", formulerer således en følelsesmæssig problemstilling i det moderne velfærdsliv, hvor menneskelige relationer virker skrøbelige og usikre, og menneskelig identitet bindes til forbrug og medie billeder. Indledningen til et af samlingens ofte citerede digte, "Hun ser godt ud", lyder således:

Hun går på gaden i sin frokostpause
uden overtøj og med sin pung i hånden
hun kan se sig selv i butikkernes vinduer
hun ser godt ud
bukserne strammer perfekt om enden
hun har lyst til at købe noget
hun tænker på når hun kommer hjem
det skal blive en god aften for hende og ungerne
hun skal også se at få malet entreen om
den er så mørk
hun havde malet den hawaii gul
for at den skulle blive lysere
hun må male den om en dag hun får tid
hun har set en entre i Bo Bedre

hun sidder i sin lækre fempersoners fløjlssofa
hun og børnene har taget bad
hun har læst en historie for dem inden de skulle sove
aftenen har været god, de har også fået ordentlig mad
hun sidder og læser i en bog af Villy Sørensen
drikker the uden at spise noget til
hun skal tabe fem kilo
hun føler sig ensom
hun kan ikke koncentrere sig om bogen
men hun har det jo godt

hun vil fra nu af starte hver dag
 med at være
 det perfekte menneske
 med ungerne i rent smart tøj
 og også hende selv
 men så er der
 wienerbrødet
 yankiebarerne
 og lakridserne om eftermiddagen
 for at holde bogholderimaskinen ud
 og portvinen om aftenen, noget nemt mad til ungerne [...] ²⁴

Teksten er enkel og har et talesprogspræg, der gør den nærværende for læseren. Vi følger hunfigurens synsvinkel og oplever med brug af nutid et tidforløb fra kvindens frokostpause på arbejde til hendes aften derhjemme med i fløjlsofaen børnene og portvinsflasken. Vi iagttager kvindens forsøg på at disciplinere sin krop og psyke, således at hun kan indfri de idealer om sund livsstil og intellektuel adfærd, som hun tilegner sig gennem magasinet *Bo Bedre*. Men vi oplever også hendes opgiven, og den trøst hun finder i portvin, slik og ugeblade.

Vita Andersen tekst er blottet for mange af de virkemidler, som den samtidige lyrik benyttede sig af: metaforik, rytme, bogstavrim, brudt syntaks og sproglig koncentration. Teksten er i stedet adspredt med opremsende sætninger, og den panorerer som et kamera fra kvindens spejlbillede af sin krop, sin fremtoning og sine ydre handlinger direkte videre til hendes udsagn om sin psykiske tilstand, "hun er ensom". Det tidlige forløb skaber en vis struktur i teksten, men sansninger og den negative psykiske tilkendegivelse bryder uventet ind i og ophæver hendes anstrengte iscenesættelse af at se godt ud og have det godt. Gradvist tager ensomhedsfølelsen til, den ydre og indre realitet bryder igennem kvindens selvbesværgelser. Hun må dulme sin smerte.

Det er ikke nogen genrebetegnelse på Vita Andersens bog, men teksterne henviser med deres opsætning alligevel til digtgenren, hvilket foranledigede den førende modernismekender, Torben Brostrøm, til at kalde teksterne knækprosa.²⁵

Brostrøms var forsigtig med at kritisere knækprosaen som sådan, men han mente, at tidens krav om samfundsrelevans og budskaber havde gjort digterne usikre. De var begyndt at bruge et privat og begrænset jeg, og han mente, at de skulle forsøge at komme ud over privatismen og i stedet udtrykke deres subjektivitet og personlighed. Dermed pegede han på et forhold, som andre, især mandlige anmeldere, slog hårdt ned på. Digtene blev beskrevet som alt for tæt forbundne med Vita Andersens privatliv. Man mente ikke, at hun havde fået forvandlet det

²⁴ Vita Andersen: *Tryghedsnarkomaner*, København: Gyldendal 1977, s. 44-45.

²⁵ Torben Brostrøm: "Frukt og grønt i poesien", *Chancen*, nr. 1, 1979. s. 50.

private til noget personligt. Denne kritik bygger en romantisk poetik, hvor digteren gennem sin egen geniale og indsigtsfulde personlighed kan nå ind i en større åndelig sammenhæng og derigennem danne læseren.

Mens Torben Brostrøm stiltfærdigt havde opfattet det private som problem i den såkaldte "knækprosa", gik Jess Ørnsbo i 1981 direkte til angreb på Vita Andersen som en repræsentant for en forfladiget klynkestil. Hendes digte måtte opfattes som "et narcissistisk nødlazaret for kvinder i alle aldre der ikke vil være ældre end 14."²⁶ Ørnsbo hævdede i øvrigt, at hvis man var kvinde, kunne man nemt få udgivet bøger, erhverve sig læsere og sikre sig gode anmeldelser!

Erik Skyum-Nielsen fik også afgørende indflydelse på receptionen af Vita Andersens digte. Han havde i 1981 beskrevet knækprosaen som frossen pizza og grillkylling. Ja, han omtalte endog de "skrivnemme" og "letlæste" digte som litteraturens Glistrup,²⁷ og i 1983 sammenlignede han et af Vita Andersens digte fra *Tryghedsnarkomaner* med et digt fra Søren Ulrik Thomsens debutbog, *City Slang* (1981). Hans konklusion var ikke til at tage fejl af: Mens Søren Ulrik Thomsen i sit digt, "Levende", satte sproget på spil og placerede sig i en modernistisk tradition, brugte Vita Andersen i sit digt, "Depression", ureflekteret hverdags sproget og gjorde ordene til tjenere for indholdet. "Selv om digtet beskriver en krise, udgør det derfor, kunstnerisk set, en tryk idyl".²⁸

Skyum-Nielsens kritik af Vita Andersen blev i det følgende år gentaget af mange af litteraturanmelderne næsten som en besværgelse, som først blev brudt i forskellige nye læsninger af forfatterskabet og i flere litteraturhistorier efter årtusindskiftet.²⁹

Modtagelsen af Vita Andersens digte peger ind i den diskussion af, hvad litteratur overhovedet er, som optager Rancière i afhandlingen *Mute Speech*, hvor han hævder, at moderne litteratur eksisterer som en fiktion om litteratur, idet den konstant krydser en uvis grænse mellem værk og liv, mellem værket og diskussionerne om værket.³⁰ Han hævder senere, at en af den nutidige kunsts strategier går ud på at skabe sociale forbindelser mellem mennesker, hvor disse er blevet usynlige eller er forsvundet.³¹

I forhold til Vita Andersens tekster kan man fremhæve, at det er netop denne strategi, de kommer til at repræsentere, idet den offentlige fortolkning og for-

²⁶ *Politiken*, 18.2. 1981: "Jess Ørnsbo: Almindeligheden som fængsel".

²⁷ Erik Skyum-Nielsen: "Hvad er poesi", *Hvem, hvad, hvor 1982*, København: Politikens forlag 1981, s. 329.

²⁸ Erik Skyum-Nielsen: "80'er-gespenstet – om en tendens i ny dansk lyrik", *Bogens Verden*, nr. 1, 1983, s. 10.

²⁹ Jfr. Anne-Marie Mai: "Vita Revisited", *Kritik* 208, 2013, s. 4-18. Erik Svendsen introducerer også en nylæsning af forfatterskabet i Klaus P. Mortensen og May Schack: *Dansk litteraturs historie*, København: Gyldendal 2007, bd. 6, s. 274 ff.

³⁰ Jfr. Jacques Rancière: *Mute Speech*, New York: Columbia University, 2011, s. 166.

³¹ Ifølge Jacques Rancière "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", i Beth Hinderliter (red): *Communities of Sense*, Durham: Duke University Press, 2009, s. 47.

midling af teksterne gør det åbenlyst, at den ensomhed og modsætning mellem en kropslig erfaring og en idealiseret iscenesættelse af kroppen, som tryghedsnarkomanerne er fanget i, deles af mange læsere i et velfærdssamfund, hvor mennesket nok frigøres fra familiens sociale bånd, men samtidig mister mellem menneskelige relationer. Den kontekst og ramme, Vita Andersens tekster fik, med store interviews med forfatteren om hendes livshistorie, kom til at danne en tekst, der ikke bare supplerede selve bogen, men faktisk blev en del af den, således at digtene blev læst som beskrivelser af Vita Andersens eget liv. Men interviewenes fortolkninger skabte også forbindelse mellem digtene og læserenes egne erfaringer. Digtene udvidede hermed kunstens og litteraturens betydningsfællesskab; de rykkede grænserne for det sanselige og opfattelige og delingen af det sanselige i den moderne tilværelse. Noget ulovligt, grimt, destruktivt, sindssygt og smertefuldt fik lov at blive til, blive hørligt og synligt som kvindelig erfaringsverden i disse tekster.

Rødstrømpernes praksis med at gøre det private politisk kunne også gælde Vita Andersens digte, eller rettere – som man kan sige i forlængelse af Rancière – fortolkningen af hendes tekster, formulerede og fremkaldte en særlig grænse mellem privat og politisk, hvor kropslige erfaringer kunne komme til sprog, og hvor sproget kunne komme til krop i det fælles samfundsrum. Som Rancière fremhæver, bliver kunsten ikke politisk ved at få fat det virkelige, men ved at udfordre den eksisterende deling mellem virkelig og fiktivt.³²

LÆSERNES OG POLITIKERNES TRYGHEDSNARKOMANER

Vita Andersens udtryk, tryghedsnarkomaner, gik ind i hverdags sproget og blev i de første år brugt positivt. Det blev optaget i *Den Danske Ordbog*, hvor det netop tilskrives Vita Andersen og har betydningen: "person med stærk eller overdreven trang til at have trygge rammer om sin tilværelse".³³

Bruger en jegperson udtrykket i tale eller skrift får det ofte medbetydninger af, at jegpersonen er ærlig, er bevidst om et moderne tilværelsesproblem og er klar til at forsøge at løse det. "Forandringer i hverdagen, når en tryghedsnarkoman udfordres", hedder det eksempelvis i en personlig blog, hvor blogskribenten, "Sveske", deler ud af sine erfaringer i forbindelse med en kommende flytning.³⁴

I personlige annoncer, hvor mænd og kvinder søger partnere, finder man også eksempler på, at "tryghedsnarkoman" bliver brugt som signal om, at annoncøren er et menneske, der har følelser, tør vise dem og længes efter at få dem besvaret.³⁵

³² Jfr. Rancière, "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", s. 49.

³³ Jfr. *Den Danske Ordbog*, <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=tryghedsnarkoman> (1.3 2014). Udtrykket er imidlertid brugt tidligere af filminstruktør Mette Knudsen i en omtale af kvindofilm på festivalen i Cannes. *Ekstra Bladet* 2.6.1976: "Mette Knudsen: "Filmens kvinder i mandens billede".

³⁴ Jfr. <http://frksveske.blogspot.dk/2013/10/forandringer-i-hverdagen-nar-en.html> (1.3 2014).

³⁵ *Ekstra Bladet* 10.01. 1985: "Kærlighedskarrusellen".

I løbet af 1980'erne begynder udtrykket endvidere at vinde indpas i politikeres sprogbrug, hvor det får overvejende negative betydninger i forbindelse med en kritik af velfærdsstatens indretning. Den daværende næstformand i socialdemokratiet, Poul Nyrup Rasmussen, anvender f.eks. begrebet i en kritik af den gamle socialdemokratisme i et stort interview, da han i 1988 varmer op til partiets kongres og sit egen kandidatur til Folketinget. I rubrikken tales der om, at nu skal det være slut med den socialdemokratiske tryghedsnarkomani.³⁶

Tryghedsnarkomanbegrebet bruges imidlertid af politikere på både venstre- og højrefløj. Anders Fogh Rasmussen varierer over begrebet i sin ideologiske programbog, *Fra socialstat til minimalstat* (1993),³⁷ og også folkene bag frontløberuddannelsen i Aarhus, med den senere politiker Uffe Elbæk i spidsen, bruger begrebet som kritik af velfærdsstaten. Han fremhæver, at de unge frontløbere, man uddanner, er alt andet end tryghedsnarkomaner.³⁸

Det er bemærkelsesværdigt, at især de mandlige politikere bruger begrebet i deres kritik af velfærdsstaten, hvor tryghedsnarkomani bliver forbundet med den klassiske velfærdstænkning og velfærdsstat, som trænger til at blive reformeret. Det er faktisk ganske vanskeligt at finde kvindelige politikere, der hovedet anvender udtrykket. Men der er en enkelt undtagelse. Dansk Folkepartis Pia Kjærsgaard bruger begrebet, ikke som det måske var politisk forventeligt i en kritik af velfærdsstaten, men derimod i et selvportræt. Pia Kjærsgaard fortæller i sin selvbiografi, *Fordi jeg var nødt til det* (2013), om sin barske opvækst i et hjem, hvor hun som barn fik ansvar for sine søskende og en far, der gik på druk, da moderen forlod familien til fordel for en anden mand. "Min opvækst er en væsentlig del af forklaringen på, at orden og tryghed betyder meget for mig. Jeg er tryghedsnarkoman. Kontrollfreak", forklarer Pia Kjærsgaard i forbindelse med udgivelsen af bogen.³⁹ Pia Kjærsgaard giver udtrykket en ny drejning ved at bruge prædikatet "kontrollfreak", men fastholder samtidig den oprindelige betydning. Ved at anvende et udtryk, som hos de politiske modstandere i både rød og blå blok havde fået en meget negativ betydning, lægger hun politisk afstand og indtager et tredje standpunkt, idet hun giver sig selv et menneskeligt, ikke-politisk ansigt samtidig med at hun politisk får signaleret, at hun tager usikre og socialt belastede mennesker alvorligt: Hun har selv personlige erfaringer fra en barndom, hvor de voksne svigtede, og hvor børnene måtte tage ansvar for familien.

Pia Kjærsgaards brug af tryghedsmetaforikken demonstrerer, hvor betydningsladet metaforen er blevet. Den har forbundet ord og sansning på en måde, som har gjort menneskelige erfaringer begribelige, samtidig med at den har menneskelig dybde og betydning. Metaforen har fået sit eget uforudsigelige liv, eller

³⁶ *Politiken* 27.03. 1988: "S vil gøre livet hårdt og sjovt. Interview med Poul Nyrup Rasmussen".

³⁷ Jfr. Anders Fogh Rasmussen: *Fra socialstat til minimalstat*, Viborg: Samleren 1993, s. 16 ff.

³⁸ *Politiken* 18.2 1990: "Stakåndet af at være arbejdsløs".

³⁹ *Information* 31.10.2013. "Kim Kristensen: "Derfor var hun nødt til det".

som Rancière formulerer det: Kunst kan bidrage til at skabe forandringer i det sanseliges konfigurerings, men man kan ikke beregne og forudsige dens effekt.⁴⁰

GRÆNSEFLADER MELLEMLITTERATUR OG POLITIK

Vita Andersen poetiske udtryk er blevet brugt og fortolket i forskellige sammenhæng. Det har været et negativt prædikat i både rød og blå politisk retorik måske på baggrund af, at Vita Andersens overvældende publikums- og anmeldersucces med debutbogen i 1980'erne blev afløst af en benhård akademisk kritik, der lagde afstand til hendes "knækprosa", som man anså for at være fortid. Tryghedsnarkomani blev metafor for en udtjent knækprosa og et forældet velfærdssystem. Men metaforen er også blevet erobret af en retorisk stærk politiker, Pia Kjærsgaard, som har brugt den til at tilskrive sig selv menneskelighed.

Samtidig er metaforen igen blevet indskrevet i en litterær sammenhæng, idet digteren Olga Ravn i 2013 genudgav Vita Andersens to første bøger, *Tryghedsnarkomaner* og novellesamlingen *Hold kæft og vær smuk*, i en samlet udgave. Det er karakteristisk, at Olga Ravn lægger vægt på, at bøgerne undsiger et magtsprog. Hun hæfter sig ved digtenes lange sætninger, der ikke ordner og analyserer følelserne, men blot lade dem omtale i sproget, fraværet af metaforer, og en særlig ømhed der ikke tager magten over karaktererne og gør sig til mesterfortolker af deres følelser. Vita Andersens sætninger "løfter de oversete børn, de ulykkelige kvinder ud af mørket og giver dem stemme, giver dem steder at tale fra, giver dem en plads i verden, det er vigtigt at vi lytter".⁴¹

I Olga Ravns optik fungerer teksterne i grænseflader mellem det virkelige og det fiktive. Teksterne ligner "din nabo" og "din mor". I Rancières forstand bliver teksterne politiske, idet de på en ny måde forhandler om det synlige og virkelige og både optegner og overskrider sproglige grænser, ved at demonstrere at det private, det virkelige og det personlige og fiktive er et forhold, der hele tiden genfortolkes. Efter adskillige politikeres indskrivning af metaforen i deres konsensus omkring et velfærdssamfund, der skal reformeres, søger Olga Ravn fra en litterær position at gengive Vita Andersens digte deres politiske dissens.

Eksemplet med Vita Andersens *Tryghedsnarkomaner* demonstrerer, at Rancières ideer og begreber kan være relevante for politisk historie at beskæftige sig med, dels fordi de udvider begrebet om det politiske og gør opmærksom på kilder og aktører i samfundets politiske betydningsproduktion, dels fordi de viser, at det politiske potentiale i kunst og litteratur ikke begrænser sig til en bestemt social tematik eller bestemte politiske holdninger og erklæringer. Kunst virker også

⁴⁰ "An Exchange with Jacques Rancière", *Art & Research: A Journal of Ideas, Contexts and Methods*, vol. 2, no 1, 2008.

⁴¹ Olga Ravn: "Forord", *Tryghedsnarkomaner & Hold kæft og vær smuk*, København: Gyldendal 2013, s. 9.

på politiske måder, der ikke kan forudses, og politik er et felt, hvis grænser og karakter hele tiden forhandles og genforhandles også via litteraturen.

ANNE-MARIE MAI
PROFESSOR I NORDISK LITTERATUR
INSTITUT FOR KULTURVIDENSKABER
SYDDANSK UNIVERSITET

ABSTRACT

**The art of the possible and the politics of the impossible:
On Jacques Rancière's discussion of literature and politics as
a contribution to political history illustrated by a Danish example**

The article discusses the French philosopher Jacques Rancière's approach to the study of the relationship between politics and literature. Rancière perceives politics and literature as part of a still ongoing process of creating a common space of society through new ways in which words and things connect with each other. Literature participates in the reframing of the way problems have been posed and redefines what can be seen and said. The article considers, based on texts by the Danish author Vita Andersen, possibilities and problems of using Rancière's ideas and thus involve literary texts in the study of political history.